40/CP

سلگتا وطن

ਸੁਲਗਦਾ ਵਤਨ

सुलगता वतन

Prof. Dr. Harnam Sing...
Principal Project Investigat...
U.G.C. Research Project ... Si...
605, Sector 16, Chandigarh

3275

ਲੇਖਕ ਅਤੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ :- ਅਨਵਾਰ ਅਹਮੱਦ ਖਾਂ Ex-M.L.A ਮਾਲੇਰਕੋਟਲਾ ।
लेखक तथा प्रकाशक :- अनवार अहमद खाँ Ex-M.L.A. मालेरकोटला ।

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਪ੍ਰੀਚਯ

ਮੈਂ ਹਾਜੀ ਅਨਵਾਰ ਅਹਮਦ ਖਾਂ ਨੂੰ ਕਾਫੀ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਜਾਣਦਾ ਹਾਂ। ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਸਵਰਗਵਾਸੀ ਪਿਤਾ ਮੇਜਰ ਜਨਰਲ ਸਰਦਾਰ ਮੋਹਰ ਮੁਹੱਮਦ ਖਾਂ ਪਿਛਲੇ ਨਵਾਬ ਮਾਲੇਰਕੋਟਲਾ ਹਿਜ਼ਹਾਈਨੇਸ ਅਹਿਮਦ ਅਲੀ ਖਾਂ ਦੇ ਬਹਿਨੋਈ ਸਨ, ਅਤੇ ਹਾਜੀ ਅਨਵਾਰ ਅਹਿਮਦ ਖਾਂ ਨਵਾਬ ਮਾਲੇਰਕੋਟਲਾ ਸ੍ਰੀ ਸ਼ੇਰ ਮੁਹੱਮਦ ਖਾਂ ਦੀ ਛੇਵੀਂ ਪੀੜੀ ਵਿਚੋਂ ਹਨ, ਜਿਹਨਾਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਸਾਹਿਬ-ਜ਼ਾਦਿਆਂ ਦੀ ਸ਼ਹਾਦਤ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਉਸ ਵੇਲੇ ਦੇ ਹਾਕਮ ਕੋਲ ਹਾ ਦਾ ਨਾਰਾਂ ਲਾਇਆ ਸੀ ਅਤੇ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਮਾਸੂਮ ਬੱਚਿਆ ਨੂੰ ਨੀਆਂ ਵਿਚ ਕਿਉਂ ਚਿਣਵਾਇਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਹਾਜੀ ਅਨਵਾਰ ਖਾਂ ਕਈ ਅਕਾਲੀ ਮੋਰਚਿਆਂ ਵਿਚ ਵੱਖ ਵੱਖ ਸਮੇਂ ਲੁਧਿਆਣਾ, ਮਾਲੇਰਕੋਟਲਾ, ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਅਤੇ ਬਨਾਰਸ ਆਦਿ ਜੇਲ੍ਹਾ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਪੰਜ ਸਾਲ ਗੁਜ਼ਾਰ ਚੁਕੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾ ਨੇ ਹਰ ਅਕਾਲੀ ਯੁੱਧ ਵਿਚ ਵਧ-ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਹਿੱਸਾ ਲਿਆ ਅਤੇ ਸਾਬਤ ਕਰ ਦਿਤਾ ਕਿ ਮੁਸਲਮਾਨ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਇਕ ਹੀ ਸ਼ਰੀਰ ਦੇ ਦੋ ਅੰਗ ਹਨ ਲੁਧਿਆਣਾ ਜੇਲ੍ਹ ਵਿਚ ਅਸੀਂ ਢਾਈ ਮਹੀਨੇ ਇੱਕਠੇ ਹੀ ਗੁਜ਼ਾਰੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਮੁਸਲਮਾਨ, ਸਿੱਖ, ਹਿੰਦੂ, ਹਰੀਜਨ ਅਤੇ ਈਸਾਏ ਵਾਸਤੇ ਕੋਈ ਭੇਦ ਭਾਵ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਹਰ ਇਕ ਕੌਮ ਦਾ ਸਤਿਕਾਰ ਕਰਨਾ, ਉਨ੍ਹਾ ਦੇ ਮਜ਼ਹਬ ਦਾ ਆਦਰ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾ ਦੇ ਜਜ਼ਬਾਤ ਨੂੰ ਠੇਸ ਨਾ ਪਹੁੰਚਾਣਾ ਹਾਜੀ ਜੀ ਦੇ ਖਾਸ ਗੁਣ ਹਨ। ਸਿੱਖਾ ਵਾਸਤੇ ਇਨ੍ਹਾ ਦਾ ਲਗਾਓ ਇਸ ਹੱਦ ਤੱਕ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸੀਸ ਗੰਜ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਝਗੜੇ ਸਮੇਂ ਸਨ 1971 ਵਿਚ, 150 ਮੁਸਲਮਾਨ, ਸਿੱਖ, ਹਿੰਦੂ ਅਤੇ ਹਰੀਜਨਾ ਦੇ ਜੱਥੇ ਸਮੇਤ ਗਿਰਫਤਾਰੀ ਦਿਤੀ ਆਪ ਢਾਈ ਮਹੀਨੇ ਬਨਾਰਸ ਜੇਲ੍ਹ ਅੰਦਰ ਰਹੇ। 15 ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਮਰਜੀਵੜਿਆਂ ਦੀ ਸਹੁੰ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਖੇ ਚੁਕਵਾਈ ਜਿਨ੍ਹਾ ਵਿਚ 10

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਸਿੱਖ ਅਤੇ 2 ਹਿੰਦੂ ਵੀ ਸਨ। ਅਕਾਲੀ ਦਲ ਨੂੰ ਹਾਜੀ ਜੀ ਤੇ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਮਾਣ ਹੈ ਅਤੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਕੋਲ ਇਨ੍ਹਾ ਦੀ ਚੜ੍ਹਦੀ ਕਲਾ ਲਈ ਅਰਦਾਸ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਤਾ ਕਿ ਇਹ ਸਦਾ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾ ਪੰਥ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਦੇ ਰਹਿਣ।

ਇਨ੍ਹਾ ਨੇ 1976 ਵਿਚ ਪਵਿਤੱਰ ਹੱਜ ਦਾ ਫਰਜ ਅਦਾ ਕੀਤਾ, 1977 ਵਿਚ ਪੰਜਾਬ ਅਸੈਂਬਲੀ ਦੇ ਮੈਂਬਰ ਚੁਣੇ ਗਏ ਅਤੇ 4 - 5 ਮਹੀਨੇ ਬਾਦ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ, ਹਰਿਆਨਾ, ਹਿਮਾਚਲ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬ ਵਕਫ ਬੋਰਡ ਦੇ ਚੇਅਰਮੈਨ ਨਿਯੁਕਤ ਹੋਏ।

ਨਵਾਬ ਮੁਹਮੱਦ ਇਫਤਕਾਰ ਅਲੀ ਖਾਂ ਮਰਹੂਮ ਦੀ ਮੌਤ ਤੋਂ ਬਾਦ ਕੁਝ ਮੁਖਾਲਫਾਂ ਨੇ ਇਕ ਇਤਮਿਨਾਨ ਇਹ ਮਹਸੂਸ ਕੀਤਾ ਕਿ ਉਹ ਅਵਾਜ਼ ਜਿਹੜੀ ਮਾਲੇਰਕੋਟਲਾ ਦੇ ਲੋਕਾ ਦੇ ਦਿਮਾਗ ਵਿਚ ਬੁਲੰਦ ਹੁੰਦੀ ਸੀ ਉਹ ਖਾਮੋਸ਼ ਹੋ ਗਈ ਹੈ। ਮੁਖਾਲਫੋਂ ਨੇ ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਹੁਣ ਅਸੀਂ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾ ਚਾਹੀਏ ਮਾਲੇਰ ਕੋਟਲਾ ਦੇ ਲੋਕਾ ਦੀ ਕਿਸਮਤ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕਰ ਲਵਾਗੇਂ ਇਸ ਮਕਸਦ ਲਈ ਕੁਝ ਪੁਰਾਣੇ ਚੇਹਰਿਆ ਤੇ ਨਵੇਂ ਬੁਰਕੇ ਪਾ ਦਿਤੇ ਗਏ ਮਗਰ ਉਹਨਾ ਦੇ ਇਹ ਇਰਾਦੇ ਨਾਕਾਮਯਾਬ ਹੋ ਗਏ।

ਕੌਮ ਦੀ ਹਿਫਾਜ਼ਤ ਦਾ ਬੋਝ ਅਨਵਾਰ ਅੱਹਮਦ ਖਾਂ ਨੇ ਅਪਨੇ ਕੰਧੋਂ ਪਰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾ ਰਖਾ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾ 1977 ਵਿਚ ਕਾਮਯਾਬ ਹੋ ਕੇ ਰਖਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਆਪ ਹੁਣ ਤੱਕ ਪਬਲਿਕ ਨਾਲ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾ ਹਾ ਦਾ ਨਾਰ੍ਹਾ ਲਗਾਦੇਂ ਰਹੇ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਵਾਬ ਸ਼ੇਰ ਮੁਹਮੱਦ ਖਾਂ ਨੇ ਲਾਇਆ ਸੀ।

ਮੁਢਲੀ ਵਿਦਿਆ 1945 ਵਿਚ ਕਰਨਲ ਬਰਾਉਨ ਕੇਬੰਰਜ ਸਕੂਲ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਵਿਚ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਦ 1949 ਵਿਚ ਮੁਸਲਿਮ ਯੂਨਿਵਰਸਟੀ ਅਲੀਗੜ ਵਿਚ ਦੱਸਵੀਂ ਜਮਾਤ ਤੱਕ ਪੜੇ ਫਿਰ ਗੌਰਮਿੰਟ ਕਾਲਜ ਮਾਲੇਰ-ਕੋਟਲਾ ਵਿਚ ਦਾਖਲ ਹੋਏ, ਘਰੇਲੂ ਹਾਲਾਤ ਦੇ ਕਾਰਨ ਕੇਵਲ ਬੀ. ਏ. ਹੀ ਕਰ ਸਕੇ ।

ਸਿਆਸਤ ਵਿਚ ਆਉਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਆਪ ਕਵੀ ਸਨ 1952 ਵਿਚ ਉਰਦੂ ਅਫਸਾਨਿਆਂ ਦੀ ਕਿਤਾਬ "ਤਿਸ਼ਨਾ-ਏ-ਲਬ" ਛਪਵਾਈ 1982 ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾ ਦੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਦਾ ਸੰਗਰਿਹ " ਸ਼ੋਅਲਾ-ਏ-ਹੱਕ " ਛਪੀ ਜਿਸ ਨੂੰ ਲੋਕਾਂ ਬੇਹੱਦ ਪਸੰਦ ਕੀਤਾ, ਹੁਣ ਇਨ੍ਹਾ ਦੋ ਹੋਰ ਕਾਵਿ ਸੰਗਰਿਹ "ਪੱਥਰ ਕੇ ਵਰਕ" ਅਤੇ "ਰੇਤ ਕਾ ਸਾਇਆ" ਛਪ ਰਹੀਆਂ ਹਨ, ਹਾਜੀ ਅਨਵਾਰ ਅਹਿਮਦ ਖਾਂ " ਤਿਸ਼ਨਾ " ਜਿਨ੍ਹਾ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਹਾਜੀ ਜੀ ਕਹਿ ਕੇ ਪੁਕਾਰਦੇ ਹਾਂ ਦੀ ਸ਼ਾਇਰੀ ਬੇ-ਮਕਸਦ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਇਨ੍ਹਾ ਦੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਵਿਚ ਜਮਹੂਰਤ ਦੀ ਤਕਮੀਲ ਦਾ ਮਕਸਦ ਹੈ । ਮੈਨੂੰ ਪੂਰਾ ਭਰੋਸਾ ਹੈ ਕਿ 4 ਅਪਰੈਲ ਦੇ ਰਸਤਾ ਰੋਖੋ ਐਦੋਲਨ ਦੇ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਤੇ ਲਿਖੀ ਕਿਤਾਂਬ "ਸੁਲਗਤਾ ਵਤਨ" ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਸੱਚੀ "ਸ਼ਰਧਾਂਜਲੀ" ਹੋਵੇਗੀ । ਅਤੇ ਹਾਜੀ ਜੀ ਜ਼ਿਹੜੇ ਕਿ 20 ਸਾਲ ਤੋਂ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਅਕਾਲੀ ਦਲ ਨਾਲ ਮੋਢੇ ਨਾਲ ਮੋਢਾ ਜੋੜ ਕੇ ਚਲੇ ਆ ਰਹੇ ਹਨ, ਦਾ ਸਤਿਕਾਲ ਸਾਰੀਆਂ ਤਰਕੀ-ਪਸੰਦ ਕੌਮਾਂ ਵਿਚ ਹੋਰ ਵੀ ਵਧੇਗਾ ।

ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਰੰਧਾਵਾ
I.A.S. Retd. D.C.
ਮੈਂਬਰ ਅਕਾਲੀ ਦਲ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

परिचय

मैं हाजी अनवार अहमद खाँ को काफी समय से जानता हूं आप जी के स्वर्गवासी पिता जनरल मेहर मोहम्मद खां पिछले नवाब मालेरकोटला अहमद अली खां के बहनोई थे। और हाजी अनवार अहमद खां, नवाब मालेरकोटला श्रीं शेर मोहम्मद खां की छटी पीड़ी में से हैं जिन्होंने गुरू गोबिन्द सिंह जी के साहबजादों की शहादत के खिलाफ उस वक्त के हाकम के पास 'आह' का नारा लगाया था। और कहा कि इन मासूम बच्चों को नीहों में क्यों चिनवाया जा रहा है? हाजी अनवार खां कई अकाली मोंचों में लुधियाना, मालेरकोटला, श्री अमृतसर तथा बनारस आदि जेलों में अपनी जिन्दगी के पांच साल गुज़ार चुके हैं। इन्होंने हर अकाली युद्ध में बड-चड़ कर हिसा लिया और यह साबत कर दिया कि मुस्लमान तथा सिक्ख एक ही शरीर के दो अंग हैं। लुधियाना जेल में हमने ढाई महीने इक्ठे ही गुज़ारे थे। इनके दिल में हिन्दू, मुस्लमान, हरिजन, सिक्ख और इसाई सब कें लिए प्रेम भरा हुआ है, हर एक कौम का आदर करना, उनके धर्मो का आदर करना और उनके जज़बातों को ठेस न पहुंचाना हाजी जी के खास गुण हैं। सिक्खों के लिए इनका लगाब इस हद तक है कि इन्होंने 'गुरुद्वारा शीशगंज साहिब' के 1971 के झगड़े के सम्बन्ध में 150 मुस्लमान, सिक्ख, हिन्दू तथा हरिजनों कें जत्थे समेत गिरफ्तारी दी और ढाई महीने बनारस जेल में रहे। इसके इलावा 151 मुस्लमानों को मरजीवड़े की सौगन्ध अमृतसर में चुकवाई जिनमें 10 सिक्ख तथा 2 हिन्दू भी शामिल थे। अकाली

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

दल को हाजी जी पर बहुत ज्यादा गर्व है। मैं परमात्मा से इनकी चड़दी कला के लिए अरदास करता हूं ताकि यह सदा पन्थ की सेवा करते रहें।

इन्होंने 1976 में पवित्र हज का फर्ज अदा किया। 1977 में पंजाब असैंब्ली के मैंबर चुने गए और 4 - 5 महीने के बाद चन्डीगढ़, हरियाणा, हिमाचल और पंजाब वक्फ बोर्ड के चेयरमैन नियुक्त हुए।

नवाब मोहम्मद इफतकार अली खाँ मरहूम की मौत के बाद कुछ मुखालफों ने एक इतमीनान यह महसूस किया कि वह आवाज़ जो मालेरकोटला के लोगों के दिमाग में बुलन्द होती थी, वह खामोश हो गई है। मुखालफों ने सोचा कि अब तो हम जैसे चाहे मालेरकोटला के लोगों की किस्मत का फैसला कर लेंगे। इस मकसद के लिए कुछ पुराने चेहरों को नऐ बुरके पहना दिये गए। मगर उनके यह इरादे नाकामयाब हो गए।

कौम की इफाज़त का बोझ हाजी अनवार अहमद खाँ जी ने अपने कन्धों पर उस तरह रखा जैसे 1977 में कामयाब होकर रखा था और आप अब तक पबलिक के साथ उसी तरह आह का नारा लगाते आए हैं जैसे नवाब शेर मुहम्द खां ने लगाया था।

प्राइमरी शिक्षा 1945 में कर्नल बराउन कैम्ब्रज स्कूल देहरादून में प्राप्त की। उसके बाद 1949 में मुस्लिम युनिर्वसटी

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

से मैट्रिक की तथा गवंनमिन्ट कालज मालेरकोटला से B.A. की

सिआसत में आने से पहले आप कवि थे। 1952 में उरदू अफसानों की किताब 'तिशना-ए-लब' छपवाई, 1982 में इनकी कविताओं कासंग्रह 'शोला-ए-हक' छपी जिसको लोगों ने देहद पसन्द किया। अब इनके दो और काव्रि संग्रह 'पत्थर के वरक' और 'रेत का साया' छप रही हैं। हाजी अनवार अहमद खाँ 'तिशना' जिनको हम हाजी जी कह कर पुकारते हैं की शायरी बेमकसद नहीं है इनकी कविताओं में जमहूरीयत की तकमील का मकसद है। मुझे पूरा यकीन है कि 4 अप्रैल के 'रास्ता रोको आन्दोलन' के शहीदों पर लिखी किताब 'सुलगता वतन' शहीदों को एक सच्ची श्रद्धाँजली होगी और हाजी जी जो की बीस साल से अकाली दल के साथ कन्धे से कन्धा मिलाकर चले आ रहे हैं, का आदर सारे तरक्की पसन्द मुल्कों में और बड़ेगा।

बलबीर सिंह रन्धावा
I.A.S. Retd. D.C.
मैंबर अकाली दल

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਦਬਾਰਾ

4 ਅਪਰੈਲ 1983 ਨੂੰ ਸੂਰਜ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਕਿਰਨ ਪੀਲੇ ਰੰਗ ਦਾ ਲਿਬਾਸ ਉਤਾਰ ਕੇ ਲਾਲ ਰੰਗ ਦਾ ਲਿਬਾਸ ਪਹਿਨ ਕੇ ਅਜਿਹੀ ਆਈ ਕਿ ਸੜਕਾਂ ਤੇ ਲਾਲ ਹੀ ਲਾਲ ਰੰਗ ਫੈਲ ਗਿਆ ਅਤੇ ਦੇਖਦੇ ਹੀ ਦੇਖਦੇ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦੀਆਂ ਲਾਸ਼ਾਂ ਦੇ ਢੇਰ ਲੱਗ ਗਏ, ਜਿਵੇਂ ਦਸੰਬਰ, ਜਨਵਰੀ ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਵਿੱਚ ਪੰਜ ਮਿੰਟ ਦੇ ਅੰਦਰ ਕਸ਼ਮੀਰ ਤੇ ਲਦਾਖ ਵਿੱਚ ਦਸ ਦਸ ਫੁੱਟ ਬਰਫ ਜੰਮ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਕਾਂਡ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚ ਕਾਲਾ ਦਾਗ ਬਣ ਕੇ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦਾ ਰਹੇਗਾ। ਗਰੀਬ ਜਨਤਾਂ ਨੂੰ ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਕੇਸਾਂ ਤੋਂ ਫੜਕੇ ਤਸ਼ੱਦਦ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।

4 ਅਪਰੈਲ 1983 ਨੂੰ ਸੂਰਜ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਕਿਰਨ ਜ਼ਿਦਗੀ ਦੀ ਬਜਾਏ ਮੌਤ ਦਾ ਪੈਗਾਮ ਲੈ ਆਈ। ਲਾਲ ਰੰਗ ਦੀ ਡਰਾਉਣੀ ਕਿਰਨ ਨੇ ਜਿਵੇਂ ਇਰਾਦਾ ਕਰ ਲਿਆ ਹੋਵੇ ਕਿ ਅੱਜ ਕਈ ਸੁਹਾਗਨਾਂ ਦੇ ਸੁਹਾਗ ਲੁਟਨੇਂ ਹਨ ਅਤੇ ਮਾਸੂਮ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਯਤੀਮ ਬਨਾਉਣਾਂ ਹੈ। ਬੁੱਢੇ ਮਾਂ ਬਾਪ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਦੇ ਤਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਦੂਰ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰਾਂ ਬੇਗੁਨਾਹਾਂ ਦੀਆਂ ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ ਨੇ ਸਾਡੇ ਅੰਦਰ ਨਵੀਂ ਰੂਹ ਭਰ ਦਿਤੀ ਹੈ ਅਤੇ ਨਵਾਂ ਜੋਸ਼ ਪੈਦਾ ਕਰ ਦਿਤਾ ਹੈ।

ਜ਼ਹਿਰ ਆਲੂਦ ਹੂਈ ਜਾਤੀ ਹੈ ਭਾਰਤ ਕੀ ਫਿਜ਼ਾ
ਦੌਰੇ ਜਮਹੂਰ ਭੀ ਇਕ ਖ਼ੁਆਬ ਨਜ਼ਰ ਆਤਾ ਹੈ
ਐਸਾ ਲਗਤਾ ਹੈ ਕਿ ਹਰ ਸ਼ਖਸ ਮੇਰੀ ਬਸਤੀ ਕਾ
ਖੁਦ - ਕਸ਼ੀ ਕੇ ਲਿਏ ਬੇਤਾਬ ਨਜ਼ਰ ਆਤਾ ਹੈ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਸਿਵਲ ਹਸਪਤਾਲ ਮਾਲੇਰਕੋਟਲਾ, ਐਮਿਦਗੜ, ਕੁੱਪਕਲਾਂ, ਡਾਕਟਰ ਹਾਮਿਦ ਅਲੀ ਖਾਂ ਦਾ ਜਨਤਾ ਹਸਪਤਾਲ ਜਰਗ ਰੋਡ, ਮਾਲੇਰ-ਕੋਟਲਾ, ਗਰੇਵਾਲ ਹਸਪਤਾਲ ਮਾਲੇਰਕੋਟਲਾ, ਸੋਢੀ ਕਲੀਨਿਕ ਮਾਲੇਰਕੋਟਲਾ ਰਾਜਿੰਦਰਾ ਹਸਪਤਾਲ ਪਟਿਆਲਾ, ਪੀ. ਜੀ. ਆਈ. ਚੰਡੀਗੜ 4 ਅਪਰੈਲ ਦੇ ਜ਼ਖਮੀਆਂ ਨਾਲ ਭਰ ਗਏ ਤਾਂ ਸਿੱਖ ਇਹ ਸੋਚਣ ਤੇ ਮਜਬੂਰ ਹੋ ਗਏ ਕਿ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਮਤਾ ਮੰਨਵਾ ਕੇ ਹੀ ਦਮ ਲੈਣਗੇ ਅਤੇ ਅੱਜ ਦੀ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਇਹ ਆਗਿਆ ਨਹੀਂ ਦੇਣਗੇ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਨੂੰ ਰਾਜ-ਨੀਤਿਕ, ਆਰਥਿਕ, ਸਮਾਜੀ ਅਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਪੱਖ ਤੋਂ ਕਮਜ਼ੋਰ ਕਰ ਦੇਵੇ। ਇਹ ਸੋਚ ਕੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਨੂੰ ਪਹਾੜਾਂ ਜਿਹੀ ਤਾਕਤ ਅਤੇ ਸਮੁੰਦਰ ਜਿਹੀ ਡੂੰਘਾਈ ਪੈਦਾ ਹੋ ਗਈ ਹੈ।

ਪਿਛਲੇ ਸਾਲ ਤੋਂ, ਜਦੋਂ ਤੋਂ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਪੁਰਅਮਨ ਤੌਰ ਤੇ ਗਿਰਫਤਾਰੀਆਂ ਦੇਣ ਦਾ ਐਲਾਨ ਕੀਤਾ ਸੀ ਉਦੋਂ ਤੋਂ ਹੁਣ ਤੱਕ ਡੇਢ ਲੱਖ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਗਿਰਫਤਾਰੀਆਂ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਹੀ ਹਿੰਦੂ, ਸਿੱਖ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਜ਼ਖਮੀ ਹੋਏ ਅਤੇ ਡੇਢ ਸੌ ਸਿੱਖ, ਹਿੰਦੂ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੇ ਅਤੇ ਕੁੱਝ ਸਿੱਖ ਔਰਤਾਂ ਨੇ ਵੀ ਸ਼ਹੀਦੀ ਪਾਈ।

ਦਿਮਾਗ ਵਿੱਚ ਕਈ ਸਵਾਲ ਉਠਦੇ ਹਨ :-

1. ਕੀ ਕੁਰਸੀਆਂ ਤੇ ਬੈਠੇ ਤਾਕਤ ਦੇ ਨਸ਼ੇ ਵਿੱਚ ਮਖਮੂਰ ਇਹ ਨਹੀਂ ਚਾਹੁੰਦੇ ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਖਾਸ ਪੁਜ਼ੀਸ਼ਨ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰਕੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਦਿਲੀ ਦੇ ਕਦਮਾਂ ਵਿੱਚ ਪਾ ਦੇਣ।

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

2. ਕੀ ਚਾਰ ਅਪਰੈਲ ਦੇ ਮਜ਼ਲੂਮਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਲਈ ਸ਼ਹੀਦ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਜ਼ਾਲਮਾਂ ਦੇ ਅੱਗੇ ਗਰਦਨਾਂ ਨਹੀਂ ਝੁਕਾਈਆਂ।

3. ਕੀ ਇਲਾਹਾਬਾਦ, ਅਲੀਗੜ੍ਹ ਕਾਨਪੁਰ, ਬਿਹਾਰ. ਆਸਾਮ, ਮੇਰਠ, ਮੁਰਾਦਾਬਾਦ, ਤੁਰਕਮਾਨ ਗੇਟ ਦਿਲੀ ਅਤੇ ਸ਼ਹੀਦੀ ਚੋਕ ਮਾਲੇਰ-ਕੋਟਲਾ. ਕੁੱਪ ਕਲਾਂ, ਚੌਕ ਮਹਿਤਾ, ਗੁਰੂ ਕਾ ਬਾਗ, ਪਟਿਆਲਾ, ਬਠਿੰਡਾ, ਰਾਜਪੁਰਾ ਵਿੱਚ ਗੋਲੀ ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਬਨਣ ਵਾਲੇ ਕੌਨ ਸਨ। ਕੀ ਉਹ ਇਸ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਵਾਸੀ ਨਹੀਂ ਸਨ।

4 ਇਹਨਾਂ ਤੇ ਗੋਲੀ ਕਿਸਨੇ ਤੇ ਕਿਉਂ ਚਲਾਈ।

5. ਕਾਤਲ ਤੇ ਮਕਤੂਲ ਕੌਣ ਸਨ।

6. ਸ਼ਹੀਦ ਅਤੇ ਜੱਲਾਦ ਕੌਣ ਸੰਨ।

7. ਅੱਜ ਤੋਂ ਪੰਜਾਹ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਖ਼ੂਨ ਦੀ ਕੀਮਤ ਕੀ ਸੀ। ਅਤੇ ਅੱਜ ਦੇ ਇਨਸਾਨ ਦਾ ਖ਼ੂਨ ਇਨਾ ਸਸਤਾ ਕਿਉਂ ਹੈ।

8. ਕੀ ਅੱਜ ਕਲ੍ਹ ਸਰਕਾਰ ਨਾਂ ਦੀ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਹੈ। ਜਿਹੜੀ ਕਿ ਜਾਨ ਤੇ ਮਾਲ ਦੀ ਹਿਫਾਜ਼ਤ ਕਰੇ।

9. ਕੀ ਮਾਲੇਰਕੋਟਲਾ ਦੀ ਉਹੀ ਪਵਿਤਰ ਧਰਤੀ ਹੈ, ਜਿਥੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਆਪਣੇ ਦੋ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਨੂੰ, ਜਦੋਂ ਦੀਵਾਰਾਂ ਵਿਚ ਜੀਉਂਦਿਆਂ ਚਿਨਾਇਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ ਤਾਂ ਨਵਾਬ ਸ਼ੇਰ ਮੁਹੰਮਦ ਖਾਂ ਨੇ (ਜਿਨਾਂ ਦੀ ਮੈਂ ਛੇਵੀਂ ਪੀੜ੍ਹੀ ਚੋਂ ਹਾਂ) ਆਹ ਦਾ ਨਾਅਰਾ ਲਗਾਇਆ ਸੀ ਅਗਰ ਇਹ ਉਹੀ ਧਰਤੀ ਹੈ ਤਾਂ ਸ਼ਹੀਦ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਪਵਨ ਕੁਮਾਰ, ਸ਼ਹੀਦ ਇਲਮ ਦੀਨ, ਸ਼ਹੀਦ ਸੂਫੀ ਮੁਹੱਮਦ ਰਫੀਕ ਸ਼ਹੀਦ ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਸ਼ਹੀਦ ਅਮਰਜੀਤ ਸਿੰਘ, ਸ਼ਹੀਦ ਭਾਗ ਸਿੰਘ ਆਦਿ ਗੋਲੀਆਂ ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਕਿਉਂ ਬਣਾਏ ।

10. ਕੀ ਸ਼ਹੀਦ ਰਮੇਸ਼ ਕੁਮਾਰ ਸ਼ਰਮਾ ਜਿਹੜਾ 18 ਜੂਨ 1983 ਨੂੰ ਸ਼ਹੀਦ ਕੀਤਾ ਗਿਆ, ਉਸਦਾ ਕੀ ਕਸੂਰ ਸੀ ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਜ਼ੁਮੇਵਾਰੀ ਕਿਸ ਉਪਰ ਹੈ ।

11. ਕੀ ਕਾਨੂੰਨ ਅੰਨਾ ਨਹੀਂ ਹੈ ? ਕੀ ਕਾਨੂੰਨ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਨਹੀਂ ਹਨ ?

12. ਕੀ ਮਾਹ ਰਮਜ਼ਾਨ 1983 ਵਿਚ ਪੁਲਿਸ ਨੂੰ ਮਸਜਿਦ ਅਹਲੇ ਹਦੀਸ ਮਾਲੇਰਕੋਟਲਾ ਅੰਦਰ ਜਾਣ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਕਿਸ ਨੇ ਦਿਤਾ ਸੀ ।

13. ਕੀ ਜੁਡੀਸ਼ਲ ਇੰਨਕੁਆਰੀ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਸੁਣ ਸਕਾਂਗੇ? ਅਤੇ ਮੁਜਰਮ ਕਰਾਰ ਦਿਤੇ ਗਏ ਅਫਸਰਾਂ ਦਾ ਅੰਨਜਾਮ ਆਪਣੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਨਾਲ ਦੇਖ ਸਕਾਂਗੇ ?

14. ਕੀ ਅੱਜ ਦਾ ਮਨੁੱਖ ਇਹ ਮਹਿਸੂਸ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਕਿ ਸਰਕਾਰ ਨਾਂ ਦੀ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਨਹੀਂ ਹੈ ਅਤੇ ਘਰ ਵਿਚ ਕੇਵਲ ਇਕ ਦਿਨ ਦਾ ਹੀ ਖਾਣ ਪੀਣ ਦਾ ਰਾਸ਼ਨ ਕਿਉਂ ਨਾ ਰਖਿਆ ਜਾਵੇ । ਇਸ ਲਈ ਕਿ ਕਲ ਨੂੰ ਜਿਉਂਦੇ ਰਹਿਣਾ ਹੈ ਕਿ ਨਹੀਂ ਕਲ ਨੂੰ ਕਿਸਨੇ ਦੇਖਿਆ ਹੈ ?

15. ਕਿਧਰੇ ਪਿਛਲੇ ਸਮਿਆਂ ਤੋਂ ਚਲੀ ਆ ਰਹੀ ਪਰੰਪਰਾ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਕਸੂਰਵਾਰ ਬੜੇ ਅਫਸਰ ਦੂਜੇ ਕਰਮਚਾਰੀ, ਵਜ਼ੀਰਾਂ ਦੀਆਂ ਚਮਚਾ-ਗਿਰੀਆਂ ਕਰਕੇ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਰਸੂਖ ਦੇ ਡੋਰੇ ਪਾਕੇ ਵੱਡੀਆਂ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਵਡੀਆਂ ਤਰੱਕੀਆਂ ਤਾਂ ਹਾਸਲ ਨਹੀਂ ਕਰ ਲੈਣਗੇ ।

ਮਿਲ ਜਾਏ ਜੋ ਕੁਰਸੀ ਜੋ ਖੁਸ਼ਾਮਦ ਕਰੇਂ ਚਮਚੇ
ਜੋ ਸਰ ਪੇ ਸਦਾ ਰਖੇਂਗੇ ਗੀਤਾ ਹੋ ਕਿ ਕੁਰਾਨ
ਝੂਠ ਔਰ ਸਦਾਕਤ ਕੋ ਸਮਝਤਾ ਨਹੀਂ ਕੋਈ
ਬੇਚੈਨ ਹੈ ਕੁਰਸੀ ਕੇ ਲਿਏ ਆਜ ਕਾ ਇਨਸਾਨ

16. ਕੀ ਵਡੀਆਂ ਵਡੀਆਂ ਸਿਆਸੀ ਪਾਰਟੀਆਂ ਦੇ ਵਡੇ ਵਡੇ ਵਡੇ ਲੀਡਰ ਸਟੇਜ ਤੇ ਤਕਰੀਰ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਇਹ ਨਹੀਂ ਕਹਿੰਦੇ ਕਿ ਅਸੀਂ ਉਹਨਾਂ, ਜ਼ਾਲਮ ਅਫਸਰਾਂ ਨੂੰ ਜਿਹਨਾਂ ਨੇ 4 ਅਪਰੈਲ 1983 ਨੂੰ ਗੋਲੀ ਚਲਾਈ ਤੇ ਜ਼ੁਲਮ ਕੀਤਾ ਅਤੇ 17 ਜੂਨ 1983 ਦੇ ਮਾਲੇਰ-ਕੋਟਲਾ ਕਾਂਡ ਦੇ ਜ਼ਾਲਮ ਅਫਸਰਾਂ ਦਾ ਨਾਂ ਲਾਲ ਕਿਤਾਬ ਵਿਚ ਲਿਖ ਲਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਜਨਤਾ ਦੀ ਸਰਕਾਰ ਬਣਦੇ ਹੀ ਕਚਿਹਰੀ ਦੇ ਕਟਿਹਰੇ ਵਿਚ ਇਹਨਾਂ ਜ਼ਾਲਮਾਂ ਨੂੰ ਖੜਾ ਕਰਕੇ ਗਰੀਬਾਂ ਨੂੰ ਇਨਸਾਫ ਦਿਵਾਵਾਂਗੇ। ਕੀ ਅਜਿਹਾ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਅਕਸਰ ਦੇਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਵਡੀ ਮਛੀ ਜਾਲ ਨੂੰ ਕੱਟ ਕੇ ਨਿਕਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਛੋਟੀ ਫੱਸ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਮੈਨੂੰ ਡਰ ਹੈ ਕਿ ਅਜਿਹਾ ਹਾਲ 4 ਅਪਰੈਲ 1983 ਦੇ ਰਸਤਾ ਰੋਕੋ ਪੁਰਅਮਨ ਅੰਦੋਲਨ ਅਤੇ 17 ਜੂਨ 1983 ਦੇ ਮਾਲੇਰਕੋਟਲਾ ਕਾਂਡ ਦਾ ਵੀ ਨਾ ਹੋ ਜਾਵੇ ।

ਹਕੂਮਤਾਂ ਬਦਲਦੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਬਦਲਦੀਆਂ ਰਹਿਣਗੀਆਂ। ਗਰੀਬ ਜ਼ੁਲਮ ਦੀ ਚੱਕੀ ਵਿਚ ਪਿਸਦੇ ਰਹੇ ਹਨ ਤੇ ਪਿਸਦੇ ਰਹਿਣਗੇ। ਕੌਮਾਂ ਦੇ ਵਿਕਾਊ ਅਤੇ ਝੂਠੇ ਲੀਡਰ ਚੰਦ ਸਿਕਿਆਂ ਦੇ ਬਦਲੇ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਬਿਕਦੇ ਰਹੇ ਹਨ ਤੇ ਵਿਕਦੇ ਰਹਿਣਗੇ। ਜ਼ੁਲਮ ਵੱਧ ਰਹੇ ਹਨ ਅਤੇ ਵੱਧਦੇ ਰਹਿਣਗੇ। ਕਈ ਨਾਪਾਕ ਅਫਸਰਾਂ ਦਾ ਜ਼ੁਲਮ ਵਧਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਅਤੇ ਵਧਦਾ ਰਹੇਗਾ। ਗਰੀਬਾਂ ਨੂੰ ਨਾ ਤਾਂ ਕਦੀ ਇਨਸਾਫ ਮਿਲਿਆ ਹੈ ਤੇ ਨਾ ਮਿਲਣ ਦੀ ਆਸ ਹੈ। ਕੀ ਇਹ ਖੇਡ ਕਿਆਮਤ ਤਕ ਖੇਡੀ ਜਾਂਦੀ ਰਹੇਗੀ। ਕੀ ਕਦੀ ਜ਼ਾਲਮ ਵੀ ਅਦਾਲਤ ਦੇ ਕਟਿਹਰੇ ਵਿਚ ਖੜੇ ਹੋਣਗੇ ਬੱਸ ਇਹੋ ਮੇਰੀ ਆਖਰੀ ਇੱਛਾ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਆਪਣੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਇਹ ਨਜ਼ਾਰਾ ਦੇਖ ਸਕਾਂ।

ਅਨਵਾਰ ਖਾਂ Ex-M.L.A.
ਮਾਲੇਰਕੋਟਲਾ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

दबोचा

4 अप्रैल 1983 को सूरज की पहली किरण पीले रंग का लिबास उतार कर और सुरख रंग का लिबास पहन कर ऐसे आई कि सड़कों पर सुरख हीं सुरख रंग फैल गया। और देखते हा देखते शहीदों की लाशों के ढेर इस तरह दिखाई देने लगे जैसे दिसम्बर और जनवरी में देखते ही देखते 5-6 मिन्ट में कशमीर और लद्दाख में दस दस फुट बर्फ जम जाती है। यह ख़ूनी वाक्या आने वाली तारीख मे काला धब्बा दिखाई देता रहेगा। गरीब जनता पर खास कर सिक्खों पर बेरहमी से बालों से पकड़ कर ज़ुल्म किया गया।

4 अप्रैल 1983 को सूरज की पहली किरण जिन्दगी को बजाए मौत का पैगाम ले कर आई। सुरख रंग की किरण ने जैसे इरादा कर लिया हो कि आज कई सुहागनों के सुहाग लूटने हैं और मासूम बच्चों को यतीम बनाना है। बूढे माँ और बाप की नजरों से उनकी आंखों के तारे छीन लेने हैं, बेगुनाहों की कुर्बानीयों ने हमारे अन्दर नई रूह फूक दी है और नया जोश पैदा कर दिया है।

ज़हरआलूद हुई जाती है भारत की फिज़ा
दौरे जमहूर अब इक ख्वाब नज़र आता है
ऐसा लगता है कि हर सख्श मेरी बस्ती का
खुदकशी के लिए बेताब नजर आता है

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

सिविल हस्पताल मालेरकोटला, अहमदगढ़, कुपकलाँ, डाक्टर हामिद अली खाँ का जनता हस्पताल जरग रोड, मालेर-कोटला, गरेवाल हस्पताल मालेरकोटला, सोडी कलिनिक मालेरकोटला, राजिन्द्रा हस्सपताल पटियाला, पी. जी. आई. चन्डीगढ़ 4 अप्रैल के जख्मीयों से भर गऐ। तब सिक्ख यह सोचने पर मजबूर हो गऐ कि आनन्दपुर साहिब का प्रस्ताव मनवा कर दम लेंगे और आज की सरकार को यह आज्ञा नहीं देंगे कि पन्जाबीयों को राजनितिक, आर्थिक, समाजिक तथा धार्मिक तरीके से कमज़ोर कर दे। यह सोच कर सिक्खों की आवाज़ मे पहाड़ जैसी ताकत तथा समुन्द्र जैसी गहराई पैदा हो गई है।

पिछले साल से, जब से सिक्खों ने शांतोपूर्ण तरीके से गिरफतारीयां देने का ऐलान किया है, तब से अब तक डेड लाख सिक्खों ने गिरफतारीयां दी। हजारों ही हिन्दू, सिख्ख तथा मुसलमान जख्मी हुऐ तथा डेड सौ सिक्ख, हिन्दू तथा मुसलमानों ने और कुछ सिक्ख स्त्रीयों ने भी शहीदी पाई।

दिमाग में कई सवाल उठते हैं

1. क्या कुर्सीयों पर बैठे ताकत के नशे में मखमूर यह नहीं चाहते कि पंजाब के सिखों की खास पोज़ीशन को खत्म करके उनको दिल्ली के कदमों में डाल दें।

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

2, क्या 4 अप्रैल के मज़लूमों को इस लिए शहीद किया गया क्यों कि उन्होंने जालमों के आगे गरदने नहीं झुकाँई।

3. इलाहाबाद, अलीगड़, कानपुर, बिहार, आसाम, मेरठ, मुरादाबाद, तुरकमान गेट दिल्ली तथा शहीदी चौक मालेर-कोटला, कुपकलाँ, चौक मैहता, गुरू का बाग, पटियाला, भठिडा, राजपुरा में गोली का निशाना बनने वाले कौन थे, क्या वह इस देश के वासी नहीं थे।

4. इन पर गोली किसने तथा क्यों चलाई।

5 कातल तथा मकतूल कौन थे।

6. शहीद तथा जल्लाद कौन थे।

7. आज से तीस साल पहले मनुष्य के खून की कीमत क्या थी और आज के इन्सान का खून इतना सस्ता क्यों है।

8. क्या आज कल सरकार नाम की कोई चीज़ है। जो कि जान व माल की हिफाज़त करे।

9. क्या मालेरकोटला की वही पवित्र धरती है, जहाँ पर श्री गुरू गोबिन्द सिंह जी महाराज ने अपने दो साहिबज़ादो को जब दीवारों में जीवित चुनवाया जा रहा था तब नवाब शेर मुहम्द खां ने (जिन की मैं छेवीं पीड़ी से हूं) नारा लगाया था। अगर यह वही धरती है तो शहीद

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

पवन कुमार, शहीद इलम दीन शहीद सूफी मुहम्द रफीक, शहीद गुरदियाल सिंह, शहीद अमरजीत सिंह, शहीद भाग सिंह आदि गोलियों का निशाना क्यों बनाऐ।

10. क्या शहीद रमेश कुमार शर्मा जो 18 जून 1983 को शहीद किया गया, उसका क्या दोष था और उसकी जिम्मेवारी किस पर है।

11. क्या कानून अन्धा नहीं है ? क्या कानून की आंखे नहीं हैं ?

12. क्या माह रमज़ान 1983 में पुलिस को मसजिद अहले हदीस मालेरकोटला के अन्दर जाने का अधिकार किस ने दिया था

13. क्या जुडिशियल इन्कुयारी का फैसला अपने जीवन में सुन सकेंगे? और अपराधी करार दिऐ गए अफसरों का अन्जाम अपनी आँखों से देख सकेंगे।

14. क्या आज का मनुष्य यह महसूस नहीं करता कि सरकार नाम की कोई चीज़ नहीं है और घर में केवल एक दिन का ही खाने पीने का राशन क्यों ना रखा जाऐ। इस लिए कि कल को जीवत रहना है या नहीं कल को किसने देखा है ?

15. कहीं पिछले समय से चली आ रही परम्परा के अनुसार कसूरवार बड़े अफसर, दूसरे कर्मचारी, वज़ीरों की चमचागीरी करके तथा अपने रसूक के डोरे डालकर बड़ी

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

बड़ी तरकीऐं तो प्राप्त नहीं कर लेंगे।

मिल जाए जो कुरसी जो खुशामद करें चमचे
जो सर पे सदा रखेंगे गीता हो कि कुरान
झूठ और सदाकत को समझता नहीं कोई
बेचैन है कुरसी के लिए आज का इन्सान

16. क्या बड़ी बड़ी स्यासी पार्टीयों के बड़े बड़े लीडर सटेज पर भाषण करते हुऐ यह नहीं कहते कि हम उन ज़ालम अफसरों को जिन्होंने 4 अप्रैल 1983 को गोली चलाई व ज़ुलम किया और 18 जून 1983 के मालेरकोटला कांड के ज़ालम अफसरों का नाम लाल किताब में लिख लिया है और जनता की सरकार बनते ही कचेहरी के कटिहरे में इन ज़ालमों को खड़ा करके गरीबों को इन्साफ दिलायेगे। क्या यह हो सकता है। हम अकसर देखते हैं कि बड़ी मछलो जाल को काट कर निकल जाती हैं और छोटी फस जाती। मुझें डर है कि ऐसा हाल 4 अप्रैल 1983 के रास्ता रोको शांनिपूर्ण अन्दोलन तथा 18 जून 1983 के मालेरकोटला कांड का भी ना हो जाऐ।

हकूमतें बदलती रहती हैं और बदलती रहेंगी। गरीब जुलम की चकी में पिसते रहें हैं और पिसते रहेंगे कौम के बिकाऊ और झूठे लीडर चन्द सिको के बदले बिकते रहे हैं

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

और बिकते रहेंगे । ज़ुलम बड़ रहें हैं और बड़ते जायेगे । कई नापाक अफसरों का ज़ुलम बड़ रहा है और बड़ता रहेगा गरीबों को ना कभी इन्साफ मिला है और न ही मिलने की आशा है । क्या यह खेल आखरी दम तक चलता रहेगा । कय कभी ज़ालम अदालत के कटिहरे में खड़े होंगे । बस यही मेरी आखरी इच्छा है कि मैं अपने जीवन में अपनी आखों के सामने यह नज़ारा देख सकूं ।

अनवार खां Ex-M.L.A.
मालेरकोटला

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਚਾਰ ਅਪ੍ਰੈਲ ਕੀ ਥੀ ਕੈਸੀ ਵੁਹ ਮਨਹੂਸ ਘੜੀ
ਇਨਤਿਹਾ ਜ਼ੁਲਮ ਕੀ ਸੱਚ ਪੂਛੀਐ ਉਸ ਰੋਜ਼ ਹੂਈ
ਬੇਗੁਨਾਹੋਂ ਪੇ ਕਯਾਮਤ ਵੁਹ ਜੋ ਆਈ ਕੇ ਨਾ ਪੂਛ
ਸ਼ੀਸ਼ਾਏ ਦਿਲ ਮੇਂ ਵੁਹ ਤਸਵੀਰ ਝਲਕਤੀ ਹੈ ਅਭੀ

चार अप्रैल की थी कैसी वह मनहूस घड़ी
इन्तहा ज़ुलम की सच पूछीए उस रोज़ हुई
बेगुनाहों पे क्यामत वह जो आई के न पूछ
शीशा-ए-दिल में वह तस्वीर झलकती है अभी

ਸੁਰਖ ਰੰਗ ਮੇਂ ਡੂਬੀ ਹੂਈ ਜ਼ਬੂੰ ਤਹਿਰੀਰ
ਯੇਹ ਹਾਦਸਾਤੇ ਜ਼ਮਾਨੇ ਕਾ ਇਕ ਖੁਲਾ ਮਕਤੂਬ
ਸ਼ਹੀਦੀ ਬਨ ਗਿਆ ਵੁਹ ਚੌਕ ਆਜ ਐ ! ਹਮਦਮ
ਕਭੀ ਜਮਾਲਪੁਰਾ ਚੌਕ ਸੇ ਜੋ ਥਾ ਮਨਸੂਬ

सुरख रन्ग में डूबी हुई ज़बू तहरीर
यह हादसात-ए-ज़माने का इक खुला मकतूब
शहीदी बन गया वह चौक आज ए ! हमदम
कभी जमालपुरा चौक से जो था मन्सूब

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਕੁਛ ਦਿਨ ਸੇ ਕਿਉਂ ਉਦਾਸ ਹੈ ਕੁੱਪ ਕਲਾਂ ਨਗਰ
ਕਿਉਂ ਗਮਜ਼ਦਾ ਹੈ ਮੇਰੀ ਉਮੀਦੋਂ ਕੀ ਅੰਜੁਮਨ
ਇਸ ਕੀ ਬਹਾਰ ਲੂਟ ਕੇ ਯੇਹ ਕੌਨ ਲੇ ਗਿਆ
ਅਪਨੇ ਲਹੂ ਸੇ ਸੇਂਚਾ ਥਾ ਦਹਿਕਾਂ ਨੇ ਜੋ ਚਮਨ

कुछ दिन से क्यों उदास है कुप कलाँ नगर
क्यों गमज़दा है मेरी उमीदों की अन्जमन
इस की बहार लूट के यह कौन ले गया
अपने लहू से सींचा था दहकाँ ने जो चमन

ਸ਼ਹੀਦ ਸੂਫੀ ਮੁਹੱਮਦ ਰਫੀਕ
ਸ਼ਹੀਦ ਮਾਲੇਰਕੋਟਲਾ

ਸ਼ਗੁਫਤਾ ਲਾਲਾਓ ਗੁਲ ਸੇ ਜੋ ਖਲਤਾ ਹੈ ਕਭੀ
ਕਭੀ ਜੋ ਤਖਤਾਏ ਦਾਰੋ ਰਸਨ ਪੇ ਸੋਤਾ ਹੈ
ਵਤਨ ਕੇ ਵਾਸਤੇ ਜੋ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਮਿਟਾ ਡਾਲੇ
ਨਿਗਾਹੇ ਅਹਲੇ ਵਤਨ ਮੇਂ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਤਾ ਹੈ

शहीद सूफी मुहम्द रफीक, शहीद मालेरकोटला

शगुफता लाला-ओ-गुल से जो खलता है कभी
कभी जो तख्ता-ए-दार-ओ-रसन पे सोता है
वतन के वासते जो जिन्दगी मिटा डाले
निगाह-ए-अहले ए-वतन में शहीद होता है

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਸ਼ਹੀਦ ਸੁਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ, ਮੌਜ਼ਾ ਸ਼ਹੀਦ ਠਸਕਾ ਮੀਰਾਂ ਜੀ ਜ਼ਿਲਾ ਕੁਰਕਸ਼ੇਤਰ

ਦੁਨੀਆਂ ਕੀ ਆਂਧੀਓਂ ਕੇ ਥਪੇੜੇ ਨ ਸਹਿ ਸਕੇ
ਅੱਬ ਆਸ਼ਿਆਂ ਬਣਾਏਂਗੇ ਹਮ ਇਸ ਜਹਾਂ ਸੇ ਦੂਰ
ਹਮ ਛੋੜ ਕੇ ਯੇ ਚਾਂਦ ਸਿਤਾਰੋਂ ਕੀ ਅੰਜੁਮਨ
ਢੂੰਢੇਂਗੇ ਇਕ ਜਦੀਦ ਫਿਜ਼ਾ ਆਸਮਾਂ ਸੇ ਦੂਰ

शहीद सुरिन्द्र सिंह, मौजा शहीद ठसका मीरां जी ज़िला कुरूक्षेत्र

दुनियाँ की आँधियों के थपेड़े न सह सके
अब आशियाँ बनायेंगे हम इस जहाँ से दूर
हम छोड़ के ये चाँद सितारों की अन्जुमन
ढूढेंगे इक जदीद फिजा आसमाँ से दूर

ਸ਼ਹੀਦ ਪਵਨ ਕੁਮਾਰ, ਮੌਜ਼ਾ ਸ਼ਹੀਦ ਖਾਨ ਪੁਰ, ਮਾਲੇਰਕੋਟਲਾ

ਤਖਤਾਏ ਦਾਰ ਪੇ ਮੁਫਲਿਸ ਕੋ ਚੜ੍ਹਾਨੇ ਵਾਲੇ
ਮੈ ਨਹੀਂ ਮੈ ਕੀ ਜਗਾ ਜ਼ਹਿਰ ਪਿਲਾਨੇ ਵਾਲੇ
ਹਰ ਤਰਫ ਢੇਰ ਹੈ ਇਨਸਾਨ ਕੇ ਢਾਂਚੋਂ ਕੇ ਪੜੇ
ਹੱਡੀਆਂ ਛੋੜ ਗਏ ਗੋਸ਼ਤ ਚਬਾਨੇ ਵਾਲੇ

शहीद पवन कुमार, मौजा शहीद खान पुर, मालेरकोटला

तख्ता-ए-दार पे मुफलिस को चड़ाने वाले
मै नहीं मै की जगह ज़हर पिलाने वाले
हर तरफ ढेर हैं इन्सान के डाँचाँ के पड़े
हडीयाँ छोड़ गए गोशत चबाने वाले

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਸ਼ਹੀਦ ਰਾਜਪਾਲ ਕੌਰ, ਮੌਜ਼ਾ ਸ਼ਹੀਦ ਭੁੱਚੋਂ ਕਲਾਂ ਜ਼ਿਲਾ ਬਠਿੰਡਾ

ਮੇਰੇ ਅਫਕਾਰ ਕੇ ਪੁਰ ਹੌਲ ਲਰਜ਼ਤੇ ਸਾਯੇ
ਹਰ ਜ਼ਨੋ ਮਰਦ ਇਸ ਜ਼ੁਲਮੇ ਤਸ਼ਦੱਦ ਸੇ ਹਜ਼ੀਂ
ਯੇਹ ਮੇਰਾ ਸ਼ਹਿਰ, ਮੇਰੇ ਸ਼ਹਿਰ ਕੇ ਜਾਂਬਾਜ਼ ਅਵਾਮ
ਹਸ਼ਰ ਤੱਕ ਜਿਸ ਕੋ ਕਿਸੀ ਤੌਰ ਭੁਲਾ ਸਕਤੇ ਨਹੀਂ

शहीद राजपाल कौर, मौजा शहीद भुचों कलां, ज़िला बठिंडा

मेरे अफकार के पुर-हौल लरज़ते सायो
हर जनो मरद ईस जुल्म-ए-तश्दद से हज़ीं
यह मेरा शहर, मेरे शहर के जाँ-बाज़ अवाम
हशर तक जिसको किसी तौर भुला सकते नहीं

ਸ਼ਹੀਦ ਅਸ਼ਵਨੀ ਕੁਮਾਰ, ਮੌਜਾ ਸ਼ਹੀਦ ਤਲਵਾੜਾ

ਹੋ ਗਿਆ ਤੂ ਤੋ ਜ਼ੁਦਾ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਏ ਫਾਨੀ ਸੇ
ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਤੁਝ ਸੇ ਜ਼ੁਦਾ ਹੋ ਨਾ ਸਕੇਗੀ ਹਰਗਿਜ਼
ਤੇਰੇ ਅਫਕਾਰ ਮੇਂ ਥੀ ਖ਼ੂਨ ਏ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਕੀ ਮਹਿਕ
ਵੁਹ ਮਹਿਕ ਨਜ਼ਰ ਏ ਫਨਾ ਹੋ ਨਾ ਸਕੇਗੀ ਹਰਗਿਜ਼

शहीद अशवनी कुमार, मौजा शहीद तलवाड़ा

हो गया तू तो जुदा ज़िन्दगी-ए-फानी से
ज़िन्दगी तुझ से जुदा हो न सकेगी हरगिज़
तेरे अफकार में थी ख़ून-ए-शहीदाँ की महक
वह महक नज़र-ए-फना हो न सकेगी हरगिज़

Digitized by Panjab Digital Library / www.panjabdigilib.org

ਸ਼ਹੀਦ ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ, ਮੌਜਾ ਸ਼ਹੀਦ ਉਪਲ ਖੇੜੀ, ਮਾਲੇਰਕੋਟਲਾ

ਸ਼ਹਾਦਤ ਕਾ ਪੀਕਰ ਥਾ ਜੋ ਸਨ-ਓ-ਫਸ਼ਾਂ
ਅਭੀ ਜਾਗਤਾ ਥਾ ਅਭੀ ਸੋ ਗਿਆ
ਵਤਨ ਕੀ ਅਗੂੰਠੀ ਮੇਂ ਐ ਦੋਸਤੋ
ਜੋ ਹੀਰਾ ਚਮਕਤਾ ਥਾ ਵੁਹ ਖੋ ਗਿਆ

शहीद गुरदियाल सिंह, मौजा शहीद ऊपल खेड़ी, मालेरकोटला

शहादत का पीकर था जो सन-ओ-फशाँ
अभी जागता था अभी सो गया
वतन की अन्गूठी में ए दोस्तो
जो हीरा चमकता था वह खो गया

ਸ਼ਹੀਦ ਅਮਰਜੀਤ ਸਿੰਘ, ਮੌਜਾ ਸ਼ਹੀਦ ਜੰਡਿਆਲਾ, ਮਾਲੇਰਕੋਟਲਾ

ਤੁਮਹੇ ਯਹ ਫੂਲ, ਮੁਝੇ ਬੇੜੀਆਂ ਮੁਬਾਰਕ ਹੋਂ
ਲਹੂ ਕੇ ਖੂਨ ਸੇ ਜ਼ਿਦਾਂ ਕੋ ਮੈਂ ਸਜਾਊਂਗਾ
ਮੈਂ ਵੁਹ ਮਗੱਨੀ ਆਤਿਸ਼ ਨਵਾ ਹੂੰ ਦੁਨੀਆ ਮੇਂ
ਜਹਾਂ ਰਹੂੰਗਾ ਬਗਾਵਤ ਕੇ ਗੀਤ ਗਾਊਂਗਾ

शहीद अमरजीत सिंह, मौजा शहीद जडियाला, मालेरकोटला

तुम्हें यह फूल, मुझे बेड़ीयाँ मुबारक हों
लहू के खून से ज़िदाँ को मैं सजाऊँगा
मैं वह मुगनी आतिश नवा हू दुनिया में
जहाँ रहूगाँ बगावत के गीत गाऊँगा

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਸ਼ਹੀਦ ਗੁਰਮੀਤ ਸਿੰਘ ਮੌਜ਼ਾ ਸ਼ਹੀਦ ਮਾਨਵੀ ਤਹਿ: ਮਾਲੇਰਕੋਟਲਾ

ਕਸ਼ਤੀ ਤੋ ਭੰਵਰ ਮੇਂ ਡੂਬ ਗਈ ਸਾਹਿਲ ਕੀ ਤਮੰਨਾ ਲਾ ਹਾਸਿਲ
ਐ ਮੌਜ ਏ ਤਲਾਤਮ ਦੇਖ ਤੇਰਾ ਹਰ ਜ਼ੁਲਮ ਗਵਾਰਾ ਕਰਤੇ ਹੂੰ
ਦਿਨ ਰਾਤ ਨਿਸ਼ਾਤ ਓ ਇਸ਼ਰਤ ਕੀ ਮਹਿਫਲ ਮੇਂ ਬਸਰ ਕਰਨੇ
ਵੁਹ ਲਗ ਸ਼ਹਾਦਤ ਪਾਤੇ ਹੈਂ ਜੋ ਗਮ ਮੇਂ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਕਰਤ ਹੈਂ

शहीद गुरमीत सिह, मौज़ा शहीद मानबी, तहसील मालेरकोटला

कशती तो भंवर में डूब गई साहिल की तमना ला हासल
ए मौज-ए-तलातम देख तेरा हर ज़ुल्म गबारा करते हैं
दिन रात निशात-ओ-इर्शत की महफल में बसर करने वाले
वह लोग शहादत पाते हैं जो गम में गुज़ारा करते हैं

ਸ਼ਹੀਦ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਮੌਜ਼ਾ ਸ਼ਹੀਦ ਕੰਗਣਵਾਲ ਤਹਿ: ਮਾਲੇਰਕੋਟਲਾ

ਖਿਆਲ ਗੁਮ ਹੈ ਤਮੰਨਾ-ਏ-ਸਰਫਰਸ਼ੀ ਮੇਂ
ਕਹਾਂ ਤਲੂਅ ਹੁਆ ਆਫਤਾਬ-ਏ-ਆਜ਼ਾਦੀ
ਉਫਕ ਸੇ ਤਾਬਾ ਉਫਕ ਕਾਲੀ ਰਾਤ ਛਾਈ ਹੈ
ਨਿਗਾਹੇਂ ਦੇਖਤੀ ਰਹਤੀ ਹੈਂ ਖ਼ੁਆਬ-ਏ-ਆਜ਼ਾਦੀ

शहीद गुरबचन सिह, मौज़ा शहीद कंगनवाल, तहसील मालेरकोटला

ख्याल गुम है तमना-ए-सरफरोशी मे
कहां तलूअ हुआ आफताबे आज़ादी
उफक से ताबा उफक काली रात छाई है
निगाहें देखती रहत हैं ख्वाबे गाज़ादी

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਸ਼ਹੀਦ ਮਘੱਰ ਸਿੰਘ ਮੌਜ਼ਾ ਸ਼ਹੀਦ ਲਸੋਈ, ਤਹਿ: ਮਾਲੇਰਕੋਟਲਾ

ਹਾਕਮ-ਏ-ਵਕਤ ਨੇ ਅਘਕਾਮ ਕੀਏ ਹੈਂ ਸਾਦਰ
ਜਾਲ ਸਾਜ਼ਸ਼ ਕੇ ਬਿਛਾਓ ਕਿ ਬਹਾਰ ਆਈ ਹੈ
ਆਸ਼ੀਆਂ ਕੋਈ ਗੁਲਿਸਤਾਂ ਮੇਂ ਸਲਾਮਤ ਨਾ ਰਹੇ
ਸਬ ਕੋ ਆਪਸ ਮੇਂ ਲੜਾਓ ਕਿ ਬਹਾਰ ਆਈ ਹੈ

शहीध मघर सिंह, मौज़ा शहीद लसोई, तहसील मालेरकोटला

हाकम-ए-वक्त ने अहकाम किए हैं सादर
जाल साज़श के बिछाओ कि बहार आई है
आशीयां कोई गुलसितां में सलामत ना रहे
सब को आपस में लड़ायो कि बहार आई है

ਸ਼ਹੀਦ ਇੰਦਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਮੌਜ਼ਾ ਸ਼ਹੀਦ ਦੁਧਾਲ (ਲੁਧਿਆਣਾ)

ਚਲਤੇ ਹੈਂ ਹਰ ਸੂ ਖ਼ੂਨ ਕੇ ਝਕੱੜ
ਤੀਰਾ ਮਾਹੌਲ ਫਿਜ਼ਾ ਮੈਲੀ ਹੈ
ਹਿਦੱ ਅਗੇਜ਼ ਹੈ ਯਹ ਕਿਸ ਕੀ ਚਿਤਾ
ਜੋ ਉਫਕ ਤਾਬਾ ਉਫਕ ਫੈਲੀ ਹੈ

शहीद इन्द्रजीत सिंह, मौज़ा शहीद दुधाल (लुधियाना)

चलते हैं हर सू खून के झक्कड़
तीरा माहौल फिजा मैली है
हिद्त अगेज़ है यह किस की चिता
जो उफक ताबा उफक फैली है

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਸ਼ਹੀਦ ਧਰਮ ਕੌਰ ਮੌਜ਼ਾ ਸ਼ਹੀਦ ਪਿਆਰਾਨਾ, ਜ਼ਿਲਾ ਫਿਰੋਜ਼ਪੁਰ

ਤਲੂਅ ਹੋ ਗਿਆ ਆਫਤਾਬ ਗਰਦੋਂ ਪਰ
ਢਲੇਗਾ ਨੂਰ-ਏ-ਸਹਰ ਸਿਆਹ ਰਾਤ ਕਾ ਰੰਗ
ਮੇਰੇ ਕਲਮ ਮੇਂ ਮੇਰੇ ਖ਼ੂਨ ਕੀ ਰੋਸ਼ਨਾਈ ਥੀ
ਬਦਲ ਦੀਆ ਮੇਰੇ ਈਸਾਰ ਨੇ ਹਿਅਤ ਕਾ ਰੰਗ

शहीद धरम कौर, मौज़ा शहीद पियाराना, ज़िला फिरोज़पुर

तलूअ हो गा आफताब गर्दों पर
डलेगा नूर-ऐ-सहर सियाह रात का रंग
मेरे कलम में मेरे खून की रोशनाई थी
बदल दिया मेरे ईसार ने हयात का रंग

ਸ਼ਹੀਦ ਜ਼ੋਰਾ ਸਿੰਘ ਮੌਜ਼ਾ ਸ਼ਹੀਦ ਨਥਾਣਾ ਜ਼ਿਲਾ ਬਠਿੰਡਾ

ਐ ਮੇਰੇ ਦੇਸ਼ ਕੇ ਜਾਂ ਬਾਜ਼ ਜਵਾਂ ਇਜ਼ਮ ਸਪੂਤ
ਮੋਤਰਫ ਹੈ ਤੇਰੀ ਅਜ਼ਮਤ ਕਾ ਹਰਇਕ ਪੀਰ-ਓ-ਜਵਾਂ
ਤੇਰਾ ਕਿਰਦਾਰ ਸਮਾਜ ਔਰ ਸਿਆਸਤ ਕਾ ਵਕਾਰ
ਤੁਝ ਮੇਂ ਜੋ ਬਾਤ ਥੀ ਅਬ ਔਰ ਕਿਸੀ ਮੇਂ ਵੁਹ ਕਹਾਂ

शहीद ज़ोरा सिंह, मौज़ा शहीद नथाणा ज़िला बठिंडा

ऐ मेरे देश के जां बाज़ जवां अज़म सपूत
मोतरफ है तेरी अज़मत का चरइक पीर-ओ-जवां
तेरा किरदार समाज और सियासत का वकार
तुझ में जो बात थी अब और किसी में वह कहां

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਸ਼ਹੀਦ ਜੰਗੀਰ ਸਿੰਘ, ਸ਼ਹੀਦ ਪਟਿਆਲਾ

ਹਾਲਾਤ ਕੀ ਗਰਦਿਸ਼ ਨੇ ਕੀਆ ਹੈ ਮੁਝੇ ਮਜਬੂਰ
ਹੈਰਤ ਹੈ ਕਿਉਂ ਸਾਹਿਬ-ਏ ਕਿਰਦਾਰ ਨਹੀਂ ਮੈਂ
ਜ਼ਬ ਸੋਈ ਥੀ ਤਕਦੀਰ ਤੋ ਮੈਂ ਜਾਗ ਰਹਾ ਥਾ
ਅਬ ਜਾਗੀ ਹੈ ਤਕਦੀਰ ਤੋ ਬੇਦਾਰ ਨਹੀਂ ਮੈਂ

शहीद जंगीर सिंह, शहीद पटियाला

हालात की गरदिश ने किया है मुझे मजबूर
हैरत है क्यों साहब-ए-किरदार नहीं मैं
जब सोई थी तकदीर तो मैं जाग रहा था
अब जागी है तकदीर तो बेदार नहीं मैं

ਸ਼ਹੀਦ ਇਲਮ ਦੀਨ ਮੌਜਾ ਸ਼ਹੀਦ ਰਾਨੁਵਾਂ ਤਹਿ: ਮਾਲੇਰਕੋਟਲਾ

ਮੁਸਲਮਾਨ ਕਤਲ ਹੋਤੇ ਹੈਂ ਨਹੱਤੇ
ਨਹੀਂ ਹਮਦਰਦ ਕੋਈ ਆਜ ਜਿਨਕਾ
ਸੁਨੇਗਾ ਕੌਨ ਦੁਖ ਇਨ ਬੇਕਸੋਂ ਕਾ
ਬਿਆਂ ਕਿਸ ਸੇ ਕਰੇਂ ਅਫਸਾਨਾ ਇਨ ਕਾ

शहीद इलम दीन मौजा शहीद रानुवाँ तहसील मालेरकोटला

मुसलमान कत्ल होते हैं नहत्ते
नहीं हमदर्द कोई आज जिन का
सुनेगा कौन दुख इन बेकसों का
ब्यान किस से करें अफसाना इन का

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਸ਼ਹੀਦ ਸੁਖਾ ਸਿੰਘ ਮੌਜਾ ਸ਼ਹੀਦ ਸੰਮੋਲ ਜਿਲਾ ਪਟਿਆਲਾ

ਸ਼ਬ ਢਲੇ ਰੋਜ਼ ਮੇਰੇ ਕਾਨੋਂ ਮੇਂ
ਗੁਨਗੁਨਾਤੀ ਹੈ ਇਕ ਸਦਾ ਐਸੇ
ਆਸਮਾਨੋਂ ਕੀ ਦੂਰੀਂਓ ਸੇ ਕਹੀਂ
ਕੁਦਸੀਓਂ ਕੀ ਹਸੀਨ ਨਵਾ ਜੈਸੇ

शहीद सुखा सिंह, मौजा शहीद संमोल ज़िला पटियाला

शब ढले रोज़ मेरे कानों में
गुनगुनाती है इक सदा ऐसे
आसमानों की दूरीयों से कहीं
क़ुदसीयों की हसीन नवा जैसे

ਸ਼ਹੀਦ ਜੋਗਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਮੌਜਾ ਸ਼ਹੀਦ ਦਾਲ ਕਲਾਂ ਜ਼ਿਲਾ ਪਟਿਆਲਾ

ਮੈਂ ਜਵਾਂ ਸਾਲ ਬਹਾਰੋਂ ਕਾ ਚਹਕਤਾ ਪੰਛੀ
ਕੈਸੇ ਪੁਰ ਹੌਲ ਨਜ਼ਾਰੋਂ ਮੇਂ ਘਿਰਾ ਬੈਠਾ ਹੂੰ
ਦੂਰ-ਏ-ਅਫਲਾਕ ਸੇ ਭੀ ਮੰਜ਼ਿਲ ਖੁਸ਼ ਰੰਬ ਮੇਰੀ
ਮੌਤ ਕੇ ਸਰਦ ਹਿਸਾਰੋਂ ਮੇਂ ਘਿਰਾ ਬੈਠਾ ਹੂੰ

शहीद जोगिंदर सिंह, मौजा शहीद दाल कलाँ ज़िचा पटियाला

मैं जवाँ साल बहारों का चहकता पन्छी
कैसे पुर-हौल नज़ारों में घिरा बैठा हूं
दूए अफलाक से थी मन्ज़िले खुशरंग मेरी
मौत के सरद हिसारों में घिरा बैठा हूं

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਸ਼ਹੀਦ ਭਾਗ ਸਿੰਘ

ਮੌਜ਼ਾ ਸ਼ਹੀਦ ਜੰਡਾਲੀ ਖੁਰਦ
ਮਾਲੇਰਕੋਟਲਾ

ਦੂਰ ਇਨਸਾਨੋਂ ਸ ਇਕ ਗੁਮ-ਸੁਦਾ ਆਬਾਦੀ ਮੇਂ
ਦਫਨ ਕਰ ਆਇਆ ਹੂੰ ਅਫਲਾਕ ਕੇ ਮਾਰੇ ਮਜ਼ਲੂਮ
ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਏਕ ਬਿਆਬਾਂ ਮੇਂ ਪੜੀ ਸੋਤੀ ਥੀ
ਆਸਮਾਨ ਪੇ ਥੇ ਮਜਬੂਰ ਬਹੁਤ ਮਾਹ-ਵ-ਨਜੂਮ

शहीद भाग सिंह, मौजा शहीद जन्डाली खुरद, मालेरकोटला

दूर इन्सानों से इक गुम-शुदा आबादी में
दफन कर आया हूं अफलाक के मारे अज़लूम
ज़िन्दगी एक बियाबाँ में पड़ी सोती थी
आसमान पे थे मजबूर बहुत माह-व-नजूम

ਸ਼ਹੀਦ ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ ਉਰਫ ਜਗੀਰ ਸਿੰਘ

ਮੌਜ਼ਾ ਸ਼ਹੀਦ ਜੋਗੀ ਮਾਜਰਾ, ਮਾਲੇਰਕੋਟਲਾ

ਐ ਸ਼ਹੀਦੋਂ ਕੇ ਤਫੱਕਰ ਕੇ ਲਰਜ਼ਤੇ ਸਾਓ
ਕਬਰ ਮੇਂ ਅੱਬ ਤੋ ਉਸੇ ਚੈਨ ਸੇ ਸੋ ਲੇਨੇ ਦੋ
ਉਸਨੇ ਸਦੀਉਂ ਸੇ ਕੋਈ ਖਵਾਬ ਨਹੀਂ ਦੇਖਾ ਥਾ
ਕੋਈ ਖਵਾਬ ਅਬ ਤੋ ਨਿਗਾਹੋਂ ਮੇਂ ਸਮੋ ਲੇਨੇ ਦੋ

शहीद प्रीतम सिंह उर्फ जगीर सिंह,
मौजा शहीद जोगी माजरा, मालेरकोटला

ए शहीदों के तफक्कर के लरजते सायो
कबर में अब तो उसे चैन से सो लेने दो
उस ने सदीयों से कोई ख्वाब नहीं देखा था
कोई ख्वाब अब तो निगाहों में समो लेने दो

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਸ਼ਹੀਦ ਗੁਰਨਾਮ ਸਿੰਘ

ਮੌਜ਼ਾ ਸ਼ਹੀਦ ਬਸੌਲੀ
ਰਾਜਪੁਰਾ

ਬੇੜੀਆਂ ਸ਼ੌਕ ਸੇ ਪਹਿਨਾਏਂ ਮੁਝੇ ਹਾਕਮ-ਏ-ਵਕਤ
ਖ਼ੂਨ ਸੇ ਅਪਨੇ ਹੀ ਜ਼ਿੰਦਾਂ ਕੋ ਸਜਾਨਾ ਹੈ ਮੁਝੇ
ਜਿਸ ਸੇ ਬੇਦਾਰ ਹੋ ਮਿਹਨਤ-ਕਸ਼ ਵ ਮਜ਼ਦੂਰ ਕਾ ਦਿਲ
ਨਗਮਾ-ਏ-ਨੌ ਵੁਹ ਬਗਾਵਤ ਕਾ ਸੁਨਾਨਾ ਹੈ ਮੁਝੇ

शहीद गुरनाम सिंह, मौज़ा शहीद वसौली, राजपुरा

बेड़ीयाँ शौक से पहनाँए मुझे हाकम-ए-वक्त
खून से अपने ही ज़िन्दाँ को सजाना है मुझे
जिस से बेदार हो मेहनत-कश-व-मज़दूर का दिल
नगमा-ए-नौ वह बगावत का सुनाना है मुझे

ਸ਼ਹੀਦ ਅਮਰ ਸਿੰਘ

ਮੌਜ਼ਾ ਸ਼ਹੀਦ ਗੌਂਸ ਪੁਰ
ਤਹਿ: ਕਪੂਰਥਲਾ

ਮੁਜਾਹਦ ਹੈ ਵੁਹੀ ਜਾਂ-ਬਾਜ਼-ਏ-ਮਿਲੱਤ
ਸਿਤਮਗਰ ਕੀ ਹਕੂਮਤ ਜੋ ਮਿਟਾਏ
ਫਲਕ ਪੀਮਾ ਅਜ਼ਾਇਮ ਕਾ ਹੋ ਮਾਲਿਕ
ਜ਼ਮੀਂ ਕੀ ਸੋਈ ਕਿਸਮਤ ਜਗਾਦੇ

शहीद अमर सिंह, मौजा शहीद गौंस पुर, तहसील कपूरथला

मुजाहद है वही जाँ-बाज़-ए-मिल्लत
सित्मगर की हकूमत जो मिटादे
फलक पीमा अज़ायम का हो मालक
ज़मीं की सोई किस्मत जगादे

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਸ਼ਹੀਦ ਬਖਤਾਵਰ ਸਿੰਘ

ਮੌਜ਼ਾ ਸ਼ਹੀਦ ਭਖੱਰਪੁਰ
ਤਹਿ: ਰਾਜਪੁਰਾ

ਮੁਝਕੋ ਚਲਨਾ ਹੈ ਇਸੀ ਤੌਰ ਯੂੰਹੀ ਚਲਨਾ ਹੈ
ਰਾਹ ਰੋਕੇ ਭੀ ਕੋਈ ਆਹਨੀ ਦੀਵਾਰ ਤੋ ਕਿਆ
ਮੇਰੇ ਹਾਥੋਂ ਮੇਂ ਹੈ ਬੇ ਖੌਫ ਅਜ਼ਾਇਮ ਕਾ ਆਲਮ
ਮੇਰੇ ਦੁਸ਼ਮਨ ਹੈਂ ਬਰ-ਸਰ ਏ-ਪੀਕਾਰ ਤੋ ਕਿਆ

शहीद बखतावर सिंह, मौज़ा शहीद भख्खरपुर, तहसील राजपुरा

मुझको चलना है, इसी तौर यूहीं चलना है
राह रोके भी कोई आहनी दीवार तो क्या
मेरे हाथों में है बे-खौफ अज़ायम का आलम
मेरे दुशमन हैं बर-सर-ए-पीकार तो क्या

ਸ਼ਹੀਦ ਰਮੇਸ਼ ਕੁਮਾਰ ਸ਼ਰਮਾ

ਜੋ 18 ਜੂਨ 1983 ਨੂੰ ਮਾਲੇਰਕੋਟਲਾ ਕਾਂਡ ਮੇਂ ਸ਼ਹੀਦ ਹੁਏ

ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਕਿਆ ਹੈ ਬਸ ਏਕ ਮਰਗੇ ਸ਼ਹਾਦਤ ਸਮਝੋ
ਫਰਜ਼ ਕੇ ਬੋਝ ਸੇ ਰਮੇਸ਼ ਜੀ ਦਮ ਤੋੜ ਗਏ
ਕਸਮਪੁਰਸੀ ਕੇ ਅੰਧੇਰੋਂ ਮੇਂ ਘਿਰਾ ਥਾ ਸ਼ਰਮਾ
ਦੋਸਤ ਭੀ ਦੌਰੇ ਸਿਆਹ-ਬਖਤੀ ਮੇਂ ਮੂੰਹ ਮੋੜ ਗਏ

शहीद रमेश कुमार शरमा, जो 18 जून 1983 को
मालेरकोटला कांड में शहीद हुऐ

जिंदगी क्या है बस इक मरगे-शहादत समझो
फरज़ के बोझ से रमेश जी दम तोड़ गऐ
कसमपुरसी के अन्धेरों में घिरा था शरमा
दोस्त भी दौरे सयाह-बखती में मुन्ह मोड़ गऐ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਸ਼ਹੀਦ ਉਜਾਗਰ ਸਿੰਘ

ਮੌਜ਼ਾ ਸ਼ਹੀਦ ਜੋਗੀ ਮਾਜਰਾ
ਲੁਧਿਆਣਾ

ਸ਼ਹੀਦ ਹੂੰ ਮੁਝੇ ਅਹਲ-ਏ-ਕਲਮ ਹੀ ਸਮਝੇਂਗੇ
ਮੈਂ ਅਪਨੇ ਬਿਖਰੇ ਖਿਆਲਾਤ ਹੀ ਕਾ ਸਾਯਾ ਹੂੰ
ਸਿਆਹ ਦੌਰ-ਏ-ਹਕੂਮਤ ਮੇਂ ਇਸ ਵਤਨ ਕੇ ਲੀਏ
ਫਲਕ ਸੇ ਨੂਰ ਕੀ ਕਿਰਨੇ ਉਤਾਰ ਲਾਇਆ ਹੂੰ

शहीद उजागर सिंह, मौज़ा जोगी माजरा, लुधियाना

शहीद हूं मुझे अहल-ए-कलम ही समझेंगे
मैं अपने बिखरे ख्यालात ही का साया हूं
सयाह दौर-ए-हकूमत इस वतन के लिए
फलक से नूर की किरते उतार लाया हूं

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਆਜ਼ਾਦ ਨਜ਼ਮ

ਆਜ ਨਹੀਂ ਪਹਿਚਾਨਤੇ ਆਦਮੀ-ਆਦਮੀ ਕੋ
ਕੇ ਇਨਸਾਂ ਕੋ ਇਨਸਾਂ ਸੇ ਨਫਰਤ ਬਹੁਤ ਹੈ
ਨਸਲੇ ਆਦਮ ਲਹੂ ਪੀਤੀ ਹੈਂ ਖੁਦ ਅਪਣੀ ਹੀ ਨਸਲ ਕਾ
ਜਾਓ ਇਕ ਦੂਸਰੇ ਕੇ ਮੁਹੱਲੋਂ ਮੇਂ ਜਾਕਰ ਖ਼ੂਨ ਕੀ ਹੋਲੀ ਖੇਲੋ
ਤਾਕਿ ਸੜਕੋਂ ਪਰ ਖ਼ੂਨ ਬਹਤਾ ਰਹੇ
ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਕਾ ਕਾਰਵਾਂ ਫਿਰ ਲੁਟ ਜਾਏ
ਸਮੁੰਦਰ ਕੇ ਭਾਰੀ ਤਲਾਤਮ ਕੋ ਦੇਖ ਕਰ ਜੋ ਬੇਖਬਰ ਥੇ
ਆਪਣੀ ਕਸ਼ਤੀ ਕੀ ਹਿਫਾਜ਼ਤ ਕੇ ਲਿਏ
ਨਾਖੁਦਾ ਨੇ ਖੁਦਾ ਕੀ ਕਸਮ ਖਾਈ ਹੈ
ਜੋ ਸ਼ਹਿਰ ਕਭੀ ਮਹਿਕਤਾ ਹੁਆ ਏਕ ਫੂਲ ਥਾ
ਉਸ ਕੇ ਚਾਰੋਂ ਤਰਫ ਏਕ ਜਮਘਟ ਹੈ ਕਾਂਟੋਂ ਕਾ
ਐਸਾ ਲਗਤਾ ਹੈ ਕਿ ਮੇਰੇ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਮੇਂ
ਕੂਫੇ ਲਾਲੇ ਔਰ ਅਹਿਲੇ ਕੁਰੈਸ਼ ਘੁਸ ਆਏ ਹੈਂ
ਆਉ ਸਿੱਖੋ, ਮੁਸਲਮਾਨੋ, ਹਿੰਦੂਉ
ਕਿਯਾ ਤੁਮ ਸਭ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ, ਹਜ਼ਰਤ ਮੁਹਮੱਦ
ਔਰ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਭਗਵਾਨ ਕੀ ਤਾਲੀਮ ਭੂਲ ਗਏ
ਤੁਮਾਰੀ ਦਾਸਤਾਨ ਕਾਗਜ਼ ਪਰ ਨਹੀਂ,
ਪਾਣੀ ਪੇ ਲਿਖੀ ਜਾਏਗੀ।
ਕਿਉਂਕਿ ਤੁਮ ਮੇਂ ਸੇ ਚੰਦ ਸਰ ਫਿਰੇ ਲੋਗ
ਔਰ ਜਨੂੰ ਵਾਲੇ ਇਹ ਚਾਹਤੇ ਹੈਂ ਕਿ
ਇਨਸਾਨੀਅਤ ਕਾ ਨਾਮ ਮਿਟ ਜਾਏ
ਔਰ ਆਲਾ ਕਰਦਾਰ ਕਿਸੇ ਕਹਤੇ ਹੈਂ
ਵਿਹ ਭੀ ਬਾਕੀ ਨ ਰਹੇ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਐ ਮੁਜਰਮਾਨੇ ਤਾਰੀਖ ਤੁਮਹਾਰੇ ਚੇਹਰੋਂ ਪਰ ਥੂਕੇਗਾ,
ਹਕਾਰਤ ਸੇ ਜ਼ਮਾਨਾ ਇਕ ਦਿਨ
ਔਰ ਤੁਮਹਾਰੇ ਅਫਾਲ ਪੇ ਹੋਂਗੀਂ ਰੂਹੇਂ ਸ਼ਰਮਿੰਦਾਂ
ਐ ਇਨਸਾਨੀਅਤ ਕੇ ਝੂਠੇ ਢੋਲ ਪੀਟਨੇ ਵਾਲੋ
ਤੁਮਹਾਰੀ ਆਸਤੀਨੋਂ ਮੇਂ ਛੁਪੇ ਹੈਂ ਖੰਜਰ
ਆਉ ਹਮ ਸਭ ਮਿਲਕਰ
ਡਿਕਟੇਟਰਸ਼ਿਪ ਔਰ ਮੌਜੂਦਾ
ਨਿਜ਼ਾਮ ਕੋ ਮਿਟਾਏਂ
ਏਕ ਹੀ ਸਫ ਮੇਂ ਖੜੇ ਹੋ ਜਾਏਂ
ਤਾਕਿ
ਏਕ ਦੂਸਰੇ ਕੇ ਖੂਨ ਕੇ
ਪਿਆਸੇ ਨ ਰਹੇਂ
ਔਰ ਮਿਟਾ ਦੇਂ
ਚਾਦਰੇ ਹਿੰਦ ਸੇ
ਤਾਸਬ ਕੇ ਨਾਪਾਕ ਸੇ ਦਾਗੋਂ
ਫਿਰ ਹਮ ਅਹਿਲੇ ਵਤਨ ਕੀ
ਮਹਿਫਲ ਸਜੇ
ਖੂਬ ਸਜੇ

ਅਨਵਾਰ ਖਾਂ Ex-M.L.A.
ਮਾਲੇਰਕੋਟਲਾ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

आज़ाद नज़्म

आज नहीं पहचानते आदमी-आदमी को
के इनसां को इनसां से नफरत बहुत है
नसले आदम लहू पीती है खुद अपनी ही नसल का
आओ एक दूसरे के मुहल्लों में जाकर खून को होली खेलो
ताकि सड़कों पर खून बहता रहे
ज़िन्दगी का कारवाँ फिर लुट जाए
समुन्द्र के भारी तलातम को देख कर जो बेखबर थे
अपनी कशती को हिफाज़त के लिये
नाखुदा ने खुदा की कसम खाई है
जो शहर कभी महकता हुआ एक फूल था
उस के चारों तरफ एक जमघट हैं कांटो का
ऐसा लगता है कि मेरे इस शहर में
कुफे लाले और अहले कुरैश घुस आये हैं
आओ सिक्खो, मस्लमानों, हिन्दुओ
क्या तुम सब गुरू नानक, हज़रत मुहम्द
और कृष्ण भगवान की तालीम भूल गये
तुम्हारी दासतान कागज़ पर नहीं
पानी पे लिखी जायेगी
क्योंकि तुम में से चन्द सर फिरे लोग
और जनूं वाले यह चाहते हैं कि
इन्सानियत का नाम मिट जाये
और आला करदार किसे कहते हैं
वह भी बाकी न रहे

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ऐ मुजरमाने तारीख तुम्हारे चेहरों पर थूकेगा
हकारत से ज़माना इक दिन
और तुम्हारे अफाल पे होंगी रूहें शरन्मिदा
ऐ इन्सानियत के झूठे ढोल पीटने वालो
तुम्हारी आसतीनों में छुपे हैं खन्जर
आओ हम सब मिलकर
डिकटेटरशिप और मौजूदा
निज़ाम को मिटाऐं
ऐक ही सफ में खड़े हो जांऐ
ताकि
ऐक दूसरे के खून के
पियासे ना रहें
और मिटा दें
चादरे हिन्द से
तासब के नापाक से दाग
फिर हम अहले वतन की
महिफल सजे
खूब सजे

अनवार खां Ex-M.L.A.
मालेरकोटला

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

Printed at :- Shehnai Printing Press, Dr. Gujjar Mal Road, Ludhiana.

PL-0339

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

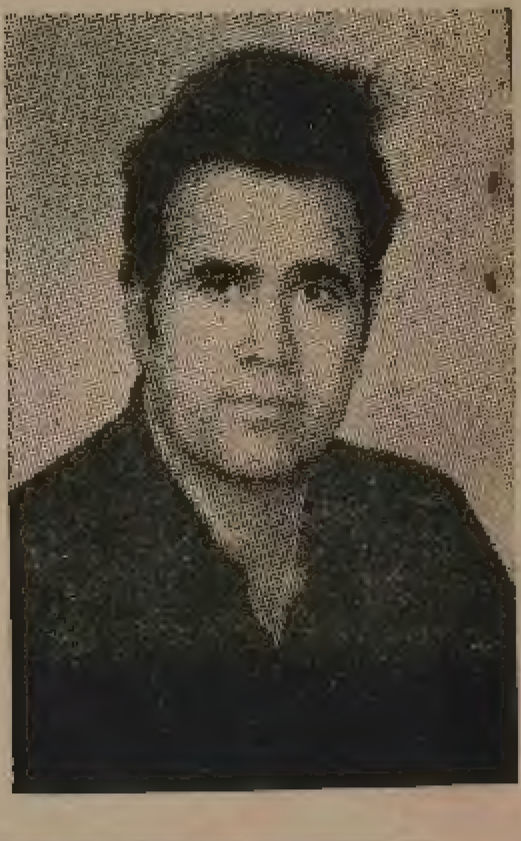

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org